

19 juni 46

DIKTAREN OCH MORALEN

SA ALLMÄNNA DEBATTER som den i Dagens Nyheter påbörjade om diktaren och moralen eller diktverkets förhållande till diktarens person får ett tycke av sällskapslek. Man kan inte, eller hinner åtminstone inte, precisera de begrepp som användes: vilka är diktare, vilken moral åsyftas, vem är gentleman? Resultatet blir därför knappast mer än några träffande iakttagelser vid sidan av huvudfrågan, några illustrationer till en tes, som i och för sig är oklar och som i alla händelser inte kan bevisas genom ett antal exempel. Snart märker man att problemet är för stort och vittutgrenat och att det för resten är tid att gå hem. Men leken har möjligen roat deltagarna och några tysta medlemmar av sällskapet.

Låt oss alltså fortsätta ännu en stund. Knut Jaensson kritiserar i den första av sina briljanta artiklar (9 juni) med adress till Böök och Sainte-Beuve föreställningen att diktaren måste eller åtminstone helst bör vara gentleman, dvs. att de bästa diktarna är moraliska och att moral är detsamma som borgerlig korrekthet. Uppgiften är icke svår, och den löses snabbt och elegant: ett tiotal sedeslösa eller av andra skäl icke gentlemannamässiga författare uppräknas. Man kan totalt instämma i detta och likväl anse ett par modifierande tillägg i saken behövliga.

Först ett ord till försvar av Sainte-Beuve. Enligt Bööks av Jaensson använda översättning skulle Sainte-Beuve ha förklarat att de största männen (och diktarna) "är aldrig utsvävande, löjliga, groteska, anspråksfulla, skrytsamma, cyniska, ständigt felande mot dekorum". Bööks översättning är inte blott i enstaka punkter oriktig, utan ger i sin helhet en felaktig bild av Sainte-Beuves mening. Sainte-Beuve skri-

ver i den citerade föreläsningen att även de stora författarna kan begå svåra fel, men att de inte är "överspända, orimliga" osv. "en permanence", dvs. de förblir inte i ett tillstånd av rus och galenskap, utan utvecklas till gentlemän, till "honnêtes gens", varmed Sainte-Beuve uppenbarligen menar att de nå jämvikt, överblick, förnuft, klassicitet. Passagen i Sainte-Beuves tal år 1858 framstår alltså som ett själv-

försvar; han har delat romantikens sönderslitenhet, förvirring och våldsamhet, men på äldre dagar blivit klok, balanserad, "klassisk". De uttalanden som han i sammanhanget gör kan kritiseras; de är goda exempel på den form av retorik som genom att beskriva motståndarnas egenskaper i nedsättande ordalag tenderar att göra den egna ståndpunkten självklart riktig. Men så naivt eller enfaldigt som Sainte-Beuves påstående ter sig i Bööks citat var det icke; så skenhelig och glömsk av både det förflutnas synder och det närvarandes mera oskyldiga svagheter som Sainte-Beuve här verkar var han inte. Och minst av allt var han en ödmjuk självplågare som i dylika satser fällde domen över sig.

Denna erinran för ett stycke vidare. Jaensson polemiserar mot en uppfattning, enligt vilken diktaren, åtminstone den store diktaren, måste vara gentleman. Har verkligen en så absurd tanke någonsin framförts? Jag har svårt att tro att ens de mest ursinniga antiromantikerna i Frankrike och Amerika skulle vilja definiera sitt diktarideal så begränsat, så borgerligt. Visserligen kan man med gentleman mena nära nog vad som helst — utom en person som på en gång är en lymmel och tillhör arbetarklassen —, men om med ordet avses något liknande vad som i detta fall åsyftas (en korrekt och aktningvärd borgare) synes det otjänligt i denna debatt: ingen hävdar att blott gentlemän är stora diktare.

Om frågeställningen kastas om, blir den mera relevant. Kan en gentleman — i ordets nyss antydda mening — vara diktare, eller, omvänt, kan en diktare vara gentleman? En mycket betydande opinion kan åberopas för ett negativt svar. Är den självanalys, den nyfikna "förståelse", den oro och spän-

ning som hör eller anses höra diktaren till förenliga med gentlemanskapet? Den största av alla nu levande auktoriteter, Thomas Mann, anser diktaren och gentlemanen väsensskilda; han betvivlar t. o. m. att diktaren kan höra till de hyggliga människor, de "honnêtes gens" om vilka Sainte-Beuve talar. Då han i Tonio Kröger kallar diktaren "en kall och fåfång charlatan" är det blott ett av otaliga uttryck för tanken att diktaren är "tivelaktig" icke endast som gentleman, utan över huvud som människa.

Trots detta torde man kunna tillåta sig det milda kätteriet att påstå att diktaren kan vara gentleman även i detta ords mest enkla och begränsade mening. Skulle icke, låt oss säga, Runeberg, Viktor Rydberg, Snoilsky, Tennyson, Kipling, Henry James och Mark Twain rent av kunna betecknas som typiska gentlemän? Det är sant att de icke var moraliskt fläckfria och att några av dem hyste vilda och långtifrån rasrena hundar i källaren. Men gentlemanbegreppet får dock icke göras så snävt att det utestänger icke blott alla diktare, utan också alla människor.

*

Frågan går vidare till sammanhanget mellan diktarens person och hans arbete, mellan hans vandel och hans verk. Knut Jaensson gör på denna punkt en rad tankeväckande reflexioner. "Skulle vi t. ex. kunna njuta av en med poetisk talang skriven dikt med motivet att kärlek är försakelse om vi visste att författaren var en framstående sol och vår-

man?" Skulle vi kunna njuta av Bellman om han besjög hederligheten i affärer, av Villon om han skrivit moraliserande dikter mot yrkestjuvar?

En viss sammanblandning synes här föreligga. En fråga är om en sol och vår-man kan bli en framstående förkunnare av försakens skönhet, en annan om denna förkunnelse gör intryck, därest läsaren känner hans egenskap av sol och vår-man. Den sistnämnda frågan erbjuder knappast några svårigheter. Den som värdar försakens och får veta att en dikt som besjänger ämnet är skriven av en professionell förförare blir utan tvivel indignerad och lär i regel vara benägen att överföra sin indignation från dikten till diktaren. Men den som njuter av en dikt över vällusten, blir varken arg eller avskräckt av uppgiften att diktaren är asket; han blir endast förvånad. En dryckesvisas tjuskraft bevaras eller kanske t. o. m. ökas om visan befinnes vara författad av en nykterist; ett sällskap nykterister skulle däremot stå kritiska inför en sång till avhållsamheten som vore skriven under rusets inflytande. Förklaringen är naturligtvis att man av moralens förkunnare kräver moral, men att man icke frågar efter den personliga täckningen för en dikt till njutningen eller skönheten.

Men kan då en diktare skriva betydande dikter av en tendens rakt motsatt den som kännetecknar hans liv. Några av Knut Jaenssons exempel i detta sammanhang är icke väl valda; man skriver knappast dikter för att hylla hederlighet i affärer eller för att moralisera över yrkes-

72 ~ 2002

tjuvar, och det är redan därför svårt att tänka sig Bellman och Villon arbeta med dylika uppgifter. Men att, generellt sett, ett ofantligt avstånd kan föreligga mellan livet och dikten är obestriddt. En Don Juan kan besjunga försakelsen och en asket den erotiska njutningen, även om det icke sker med den tekniska sakkunskap som andra förfogar över. Gustaf Hellström beskriver i Snörmakare Lekholm på ett oföglömligt sätt hur en till avhållsamhet omvänd alkoholist återgår till spriten för att få inspiration till en nykterhetssång. Här är sammanhanget yttligt, men det kan vara djupare: man diktar om egenskaper som man icke äger, händelser som man icke upplever, njutningar som man ej får lära känna.

Än korsets barn, vars dag av bön var full, de rosor drömmar om som det försmäddade, och syndens son beprisar ångestfull all den försakelse han ej förmådde.

Tanken är alltför välkänd för att det skulle vara behövt att ytterligare utföra den.

Men den väsentliga av Knut Jaensson uppställda frågan är mera central. Helt allmänt kan den sägas gälla om moralisk dikt kan skrivas av omoraliska författare. För att diskutera denna fråga är det egentligen nödvändigt med en rad distinktioner. Ett par allmänna reflexioner må likväl göras. Att hylla en viss moral, fastän man icke tillämpar den, lär, som nyss sagts, icke möta några svårigheter. Snarare kan det påstås att den mera intensiva och extatiska kärlek till dygd och moral som tar diktens form ofta springer fram ur spänningen mellan liv och längtan, den produceras inte av den självfallet och oproblematiskt förträffliga. Men härtill kommer att moderna människor med moral mera sällan menar ett bestämt handlingsätt eller ens en bestämd åskådning. Moralen har romantiserats, den ter sig snarast som en vilja att söka, en känsla av problematik, skuld-känsla och livsångest. Denna "moral" kan utan konflikter förenas icke blott med ett ur andra synpunkter syndfullt liv, utan också med en tämligen total brist på handlingsnormer, med vad man förr i tiden skulle ha kallat moralisk anarkism. Då den moraliska dikten tenderar att bli ett ångestrop blir emellertid frågan om diktens förhållande till diktaren reducerad till en fråga om känslans äkthet.

Slutsatsen blir alltså att diktaren, liksom ingenjören, forskaren eller statsmannen, ur moralisk synpunkt kan vara ungefär vad som helst. Att han kan vara erotoman, alkoholist eller giftmördare förnekar ingen; dylika egenskaper eller handlingar konstituerar för övrigt i och för sig knappast vad man brukar kalla immoralitet. Han kan likaså vara mera generellt omoralisk, t. ex. sedeslös, lögnaktig och bedräglig, men ändå genom sin längtan efter hållning och disciplin drivas att skriva moraliska dikter. Men han kan också föra ett moraliskt liv, t. o. m. vara en gentleman i detta ords mest triviala och begränsade betydelse. Om han är total moralisk idiot, kan han visserligen inte effektivt hylla dygden och rätttrådheden, men det finns mycket annat att skriva om. Möjligen skulle en sociologisk undersökning visa att diktarna genom-

snittligt lever ett mera regellöst liv än andra människor; en sådan undersökning skulle stöta på nästan oöverstigliga svårigheter.

En dikt måste, såsom Jaensson särskilt betonar i sin andra artikel (12 juni), vara äkta, eller riktigare verka äkta, för att göra intryck. Men detta krav leder knappast till några bestämda fördringar på diktarens person. Rimligen måste en inbillningsrik, temperamentsfull och intelligent diktare på grundval av en övergående stämning eller en lek med tankar kunna skriva lika "äkta" dikter som dem vilka blott en stark och varaktig tro kan avpressa författare av mindre spännvidd. Intensitet, utan stöd av reflektion och teknisk skicklighet, räddar däremot icke alltid dikten från att verka oäkta.

Herbert Tingsten

20/6.
Ökad undervisning i skolorna om amerikanska förhållanden

påyrkas av Sverige-Amerika stiftelsen i en skrivelse till regeringen den 30 april. Stiftelsen framhåller att man bland svenskar ofta möter verklighetsfrämmande föreställningar om det amerikanska folket, särskilt tron att detta folk är mänskligt primitivt och kulturellt lågtstående. Vid undervisningen i engelska språket beaktas alltför litet USA, dess samhällsliv, litteratur och kulturella insatser. Skolöverstyrelsen avstyrker förslaget: den felaktiga uppfattningen om Amerika beror icke på brister i den svenska undervisningen, "uppgiften att ge en riktigare bild av amerikanska förhållanden... bör tillkomma de organ och institutioner som förmedlar denna felaktiga uppfattning".

Sverige-Amerika stiftelsen har utan ringaste tvivel rätt i sina påståenden. Det överlägsna förakt för amerikansk politik och kultur som ofta möter även hos formellt bildade svenskar är groteskt; de är i realiteten så obildade att USA:s enorma insatser just på dessa områden är dem totalt främmande. Lika obestriddt är att USA står i skymundan vid undervisningen både i skolorna och vid universitetet. Om dessa premisser erkänns, bör också slutsatsen godtas: en ändring i undervisningen måste i sin mån kunna bidra till ökad kunskap och förståelse. Då skolöverstyrelsen skriver att en riktigare bild av USA bör spridas av dem som förmedlar en felaktig uppfattning frågar man sig om styrelsen försöker skämta; sannolikt är dock att denna absurda formulering beror på slarv eller tråkigt oförståelse, icke på ett förvänt skämtlymne.